

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ**

Тарих факултети “Миллий ғоя,Маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими”
йўналиши 202-гуруҳ талабаси Ашрапова Азизанинг

REFERAT

Мавзу: Мустақиллик – маънавий тикланиш ва юксалиш асоси

**Илмий раҳбар:_____Турсунов Ф.
Кафедра мудири_____ М.Собирова**

Тошкент 2014

МАВЗУ: МУСТАҚИЛЛИК – МАЪНАВИЙ ТИКЛАНИШ ВА ЮКСАЛИШ АСОСИ

Режа

КИРИШ

I.БОБ. МУСТАМЛАКАЧИЛИК ДАВРИДА МАЪНАВИЯТГА БЎЛГАН МУНОСАБАТ ВА МИЛЛИЙ МУСТАҚИЛЛИК ШАРОИТИДА МАЪНАВИЯТ МАСАЛАЛАРИНИНГ ДОЛЗАРБЛАШУВИ

1.1 Мустамлакачилик ва қарамчилик шароитида маънавиятга бўлган муносабат.

1.2 Мустақиллик даврида аجدодларимиз маънавий меросига муносабатнинг тубдан янгиланиши

II. БОБ БУГУНГИ КУНДА МАЪНАВИЯТГА БЎЛГАН САЛБИЙ ТАЪСИРЛАР

2.1 Ахборот глобаллашуви жараёнининг миллийликка, маънавиятга салбий таъсири

2.2 Президент И.А.Каримовнинг «Юксак маънавият – енгилмас куч» асарида глобаллашув жараёнига бўлган муносабат

Хулоса

Фойдаланилган адабиётлар

Кириш

Мавзунинг

долзарблиги. Ўзбекистон Республикаси Мустақилликка эришганидан кейин мамлакатимизда ҳуқуқий демократик давлат, фуқаролик жамияти қуриш вазифаси қўйилди. Албатта, юртимизда жаҳон талабларига мос келадиган, ҳартамонламаривожланган, ўз касбини пухта эгаллаган, ватанпарвар, фидойи инсонларни тарбиялаб таълим муассасаларида ўқитишнинг сифат жиҳатдан юксак босқичга қўтариш, унинг тарбия билан уйғунлигини таъминлаш катта аҳамият касб этади.

Таълимда чуқур ислохотлар ўтказмай туриб, мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб бу вазифани амалга ошириб бўлмаслиги ҳаммага аён эди.

Шу сабабли Президентимиз Ислам Каримов таълимдаги ислохотларга катта эътибор билан қараб, жаҳон бозоридаги интеграция, илмий техникавий тараққиёт суръатлари халқ таълимининг барча бўғинлари ўртасидаги ўзаро алоқаларни мустаҳкамлашнинг талаб этмоқда. Бинобарин, бу ҳол тарбия, таълим, сиёсий ва касбий тайёргарлик масалаларини ҳал этишга жамул жам ёндашишнинг тақозо этмоқда деб қўрсатиб ўтган эди.

Маънавият соҳасида белгиланган мақсадларни амалга ошириш учун ўтган давр ичида мамлакатимиз раҳбарияти томонидан жуда катта ишлар амалга оширилди. 2008 йилда Президентимизнинг “Юксак маънавият-енгилмас қуч” асарича опатилди. Ушбу асарда айтиб ўтилганидек: Биз қиммиз? Деган саволга жавоб бермасдан туриб, энг муҳими маънавий бойликни, маънавиятни юксалтиришга доимий интилмасдан туриб, биз ўз олдими зга қўйган энг умақсадларга эришишимиз мумкин эмас».

Шунингдек, асарда таълим-тарбиянинг аҳамияти ҳақида қуйидагича ёзилади: «Келажагимиз пойдевори билим даргоҳларида яратилади, халқимизнинг эртанги куни қандай бўлиши фарзандларимизнинг бугун қандай таълим ва тарбия олишига боғлиқ. Бунинг учун ҳар қайси ота - она,

устозвамураббий ҳарбирболатимсолидааввалошахсникўришизарур.
Анашуоддийталабданкелибчиққанҳолда,
фарзандларимизнимустақилвакенгфикрлашқобилиятигаэгабўлган,
онглияшайдиганкомилинсонларэтибвоягаетказиш -
таълимтарбиясоҳасинингасосиймақсадивавазифасибўлишилозим, дебқабул
қилишимизкерак. Бу эса таълим ва тарбия ишини уйғун ҳолда олиб боришни
талаб этади».

Таълим жараёнида интерактив методлар, инновацион технологиялар,
педагогик ва ахборот технологияларини ўқув жараёнида қўллашга бўлган
қизиқиш, эътибор кундан кунга кучайиб бормоқда, бундай бўлишининг
сабабларидан бири шундаки, шу вақтгача анъанавий таълимда ўқувчиларни
фақат тайёр билимларни эгаллашга ўргатилган бўлса, замонавий технологиялар
уларни эгаллаётган билимларини ўзлари кидириб топишларига, мустақил
ўрганиб, таҳлил қилишларига, ҳатто хулосаларниҳам ўзлари чиқаришларига
ўргатади. Ўқитувчи бу жараёнда ўқувчининг шахсан шаклланиши,
ривожланиши, билим олиши тарбияланишига шароит яратади ва шу билан бир
қаторда бошқарувчилик, йўналтирувчилик функциясини бажаради.

«Биз фарзандларимизнинг нафақат жисмоний ва маънавий соғлом ўсиши,
балки уларнинг энг замонавий интеллектуал билимларга эга бўлган, уйғун
ривожланган инсонлар бўлиб, XXI аср талабларига тўлиқ жавоб берадиган
баркамол авлод бўлиб вояга этиши учун зарур барча имконият ва шароитларни
яратишни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйганмиз».

Шу сабабли мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ шўро ҳокимияти
йилларида оёқости қилинган маънавиятимизни тиклаш бош вазифа қилиб
қўйилди. 1992 йил июлида, ҳали мустақилликка бир йил тўлмасдан туриб
юртбошимиз «асрлар мобайнида бошқа ерга қарам бўлиб келган ўзбек
халқининг иқтисодий ва маънавий раванқ топишини таъминлаш - мустақил
Ўзбекистон Республикасининг олий бурчи деб эълон қилди». Шу сабабли
мазкур фан ўзининг мантиқий тузилишига ҳамда илмий таҳлил усуллари ва
воситаларига кўра мустаҳкам назарий асос ҳамда манбаларга асосланади. Бу

ўринда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарор ва қонунлари, мамлакатимиз Президенти И.А.Каримовнинг қатор фундаментал асарлари, маърузалари, нутқлари, мухбирларнинг саволларига берган жавоблари, фармонлари ва Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, методист олимларимизнинг турли хил асарлари маънавиятшуносликнинг асосий манбалари бўлиб хизмат қилади.

Мавзунинг мақсад ва вазифалари. «Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими» йўналиши ўқув режасига «Маънавиятшунослик» фанининг киритилиши ва ўқитилиши қуйидаги зарурият ва омиллар билан белгиланади:

Биринчидан, Мустақиллик жамиятининг барча жабҳаларида ижтимоий - иқтисодий, сиёсий - ҳуқуқий, маънавий - маърифий соҳаларда жаҳон тажрибаси ва миллий ўзликни англаш асосида чуқур ислохотларни амалга оширишни табиий равишда кун тартибига қўйди. Бу эски ижтимоий тизимдан янгисига ўтиш демакдир. У эса энгил кечмайди. Ёшлар бу жараённинг моҳиятини тўғри англамоғи, ижтимоий фаол бўлмоғи учун умуман тарихимизни хусусан маънавият, маданият тарихини ўрганмоғи, билмоғи лозим;

Иккинчидан, Мустақиллик биз учун жаҳонга дарвоза очди. Ўзбекистон жаҳонни таний бошлаганидек, жаҳон Ўзбекистонни таний бошлади. Ижтимоий - сиёсий, маданий - маънавий алоқалар кенгайди. Ёшларимиз хорижий мамлакатларда таҳсил олмоқда, ўзга халқлар маданияти, удуми, анъаналари билан танишмоқда. Бундай шароитда ўз маданий - маърифий меросини яхши билмаслик кечирилмас ҳол. Улар жаҳонни хайратга солган аجدодлар меросини нафақат билиши, унга муносиб ворис бўлмоқлари лозим;

Учинчидан, Миллий ғоя ва мафкурани шакллантириш, ғоявий бўшлиққа йўл қўймаслик, ёшларни миллат ва истиқлол манфаатларига зид ғоялар, қарашлар таъсирига тушиб қолишини олдини олиш вазифаси миллий озодлик ғояларини, буюк мутафаккирларимизнинг мероси ва асарларини атрофлича билишни талаб этади. «Миллат дардига дармон бўлмоқ» учун (Амир Темур) «Ғояга қарши фақат ғоя, жаҳолатга қарши фақат маърифат билан баҳсга киришиш, олишиш мумкин».

Тўртинчидан, Маънавиятшунослик фани - талаба ёшларда жаҳон ва Ватан маънавияти, маърифати, маданияти тарихи билан боғлиқ бой материалларни мустақил таҳлил этиш, тафаккур мустақиллиги, тарихий онг, асл зиёиликнинг шаклланиши, миллатимиз менталитетининг юксалишига йўналтирилган ва шунга хизмат қилади.

И.А.Каримов айтганидек, «Маънавият - инсоннинг, халқнинг, жамиятнинг куч қудратидир. У йўқ жойда ҳеч қачон бахт - саодат бўлмайди». Президентимизнинг кўрсатмалари ижтимоий гуманитар фанлар соҳасида фаолият кўрсатаётганларга, шу жумладан «Маънавиятшунослик» фани учун методологик асос вазифасини бажаради.

Ҳар бир жамиятнинг ижтимоий иқтисодий, маданий тараққиёти бевосита унинг маънавий ахлокий негизларининг ривожланиши билан боғлиқдир. Юртбошимиз «Ўзбекистонни янгилаш ва ривожлантиришнинг ўз йўли тўртта асосий негизга асосланади. Бу негизлар: умуминсоний қадриятларга содиқлик; халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш; инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиш ва ватанпарварлик» деб кўрсатган эди.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида узлуксиз таълимни ислоҳқилиш йўналишларида «миллий мустақиллик принциплари ва халқнинг бой интеллектуал мероси ҳамда умумбашарий қадриятларнинг устуворлиги асосида таълимнинг барча даражалари ва бўғинларида таълим олувчиларнинг маънавий ва ахлокий фазилатларини ривожлантириш» алоҳида белгилаб қўйилди.

1.БОБ. МУСТАМЛАКАЧИЛИК ДАВРИДА МАЪНАВИЯТГА БЎЛГАН МУНОСАБАТ ВА МИЛЛИЙ МУСТАҚИЛЛИК ШАРОИТИДА МАЪНАВИЯТ МАСАЛАЛАРИНИНГ ДОЛЗАРБЛАШУВИ

1.1 Мустамлакачилик ва қарамчилик шароитида маънавиятга бўлган муносабат.

Тарихдан маълумки, бир халқни ўзига тобе қилишни истаган кучлар аввало уни ўзлигидан, тарихидан, маданиятидан жудо қилишга интилади. Босиб олинган мамлакат халқлари маданий-маънавий тараққиётини бўғиб қўйиш истилочи, босқинчи мамлакатлар томонидан мустамлакачилик тартибларини сақлаб туриш ва мустаҳкамлашнинг азалий, тарих синовидан ўтган анъанавий йўлларида бири бўлиб ҳисобланади. Истилочи мамлакат итоат қилдирилган халқларни бора-бора ўзига сингдириб юборишни, бунинг учун ўз мафкураси ва ғояларини уларга мажбуран жорий этиш, маданиятига шикаст етказиш, миллий тили, миллий урф-одатлари ва миллий қадриятлари ривожига йўл бермасликни ўз сиёсатининг асосий мақсади деб билади. Хитой донишманди Конфутсий бундан 2700 йил олдин ўз императорига шундай маслаҳат берган экан: «Хоқоним, агар бирор мамлактни босиб олиб, у ерда узоқ ҳукмронлик қилмоқчи бўлсангиз, даставвал ўша ерда яшаётган халқни ўз тарихий маданиятидан махрум этинг, маънавий бўҳронни кучайтиринг. Ўз маданиятидан бебаҳра бўлиб, маънавий қашшоқлик ҳолатига учраган халқ уюшмайди, ички низолар гирдобига ўралади, сизга қаршилик кўрсата олмайди. Бундай ҳолга келган халқни, мамлакатни идора қилиш қийин бўлмайди». Маданият ва маънавиятни барбод этиш, миллий тил, урф-одатлар камолотига йўл бермаслик итоат эттирилган халқни жиловда ушлаб туришнинг энг зарур ва нозик йўлларида бири эканлигини истилочи ва босқинчилар доимо жуда яхши билган. Шунинг учун ҳам мустамлакачи ва босқинчилар Хитой донишманди айтган гапларни олдиндан режалаштириб қўйишади.

Маданият, маънавият ва маърифат зарбага учраб, халқнинг, мамлакатнинг маънавияти ва маърифати барбод бўлаверса, одамлар ўз-ўзидан эътиқодсиз бўлиб кетади. Ундай ўлкада, мамлакатда омманинг оломонлашуви, сиёсий манқуртлик, бепарволик бошланади. Охир-оқибатда миллий ғурур, ифтихор, миллий қадриятлар аста-секин заифлаша бошлайди. Ана шундай ўлкани, мамлакатни, унинг халқини мустамлакачилик кишанларида ушлаб туриш, итоаткор қулга айлантириш мумкин.

Чингизхон ҳам Ўрта Осиё заминини истило қилаётганида ўз саркардаларига: Шаҳарларга нодон, иродасиз, ахлоқ кишиларни бошлиқ этиб тайинланглар, уларни қўллаб-қувватланглар ва кўкларга кўтариб мақтай беринглар, маҳаллий халқларнинг ақлли, билимли, обрў-еътиборли кишиларини йўққилинглар, деб топширик берар экан. Бу сиёсатнинг ҳам чуқур ўйланган сабаблари бўлган. Ўз маданиятидан, обрў-еътиборли, доно вакилларидан жудо бўлган халқ маънавий раҳнамосиз қолибқовуша ва уюша олмайди.

Тарих шундан гувоҳлик берадики, ҳамма вақт, ҳамма ерда босқинчи ҳукмдорлар босиб олинган мамлакатлар ҳудудларида Хитой донишманди ва Чингизхон айтган тарзда сиёсат юргиздилар. Бундан Ўрта Осиё халқлари ҳам мустасно эмас. Илм-фан ва маданият, маънавиятнинг энг ривожланган марказларидан бўлган Туркистонни зўравонлик йўли билан босиб олган чор ҳукумати ерли аҳолини қарамлик ва қуллик, сиёсий қарахтлик ва руҳийқашшоқлик ҳолатида ушлаб туришни мустамлакачилик сиёсатининг марказий масалаларидан бири деб ҳисоблади. Ана шу ёвуз ва маккорона сиёсатни амалга оширишнинг асосий йўл-йўриқларини ишлаб чиқиш учун ишни нимадан бошлаш кераклиги ҳақида таклиф-мулоҳаза ва хулосалар бериш топшириғи билан чор ҳукумати кўпчилик олимлар ва бошқа соҳа кишиларини Россиядан Туркистонга юборди.

Босиб олинган мамлакатда илм-фан, маъна-вият, маданият истилочи мамлакатга нисбатан бир неча бор устун бўлса, ундай жойларда мустамлакачилик тартибини сақлаб туриш осон кечмайди. Бизнинг ўлка эса босқинчи чор Россиясига нисбатан маънавий-маърифий ва маданий тараққиёт

жиҳатидан анча устун турарди. Чор ҳукумати олимлар маслаҳатига амал қилиб, бизнинг ўлкада қандай қилиб бўлмасин, ўзларининг ерли халқдан устунликларини исботлашга ва шу тариқа «узил-кесил» ғалабага эришишга астойдил киришдилар.

Ўтмишдаги босқинчилар сингари чор босқинчилари ҳам бу соҳадаги амалий ишни Туркистон халқини бир неча минг йиллик тарихи, маданияти, урф-одатларидан маҳрум қилиш, руҳан, маънан майиб-мажруҳқилишдан бошладилар. Бу чуқур ўйлаб, узоқни кўзлаб ва режалаштириб кўйилган машъум сиёсат эди. Бу сиёсатнинг замирида чор ҳукуматининг манфаатини ҳар томонлама химоя қилиш ва Туркистон халқларини, шу жумладан ўзбек халқини миллий ўзлигини англашдан буткул маҳрум қилиб ўтмишини унутган, ватанпарварлик туйғусидан жудо бўлган, истикболини кўролмайдиган одамлар гуруҳига айлантириш муддаоси турган.

Маълумки, собиқ шўролар истибдоди даврида турли ижтимоий тоифаларни бир-бирига зид қўйиб, синфлар аро кураш ғоясини ҳаёт маъноси деб эълон қилган “доҳийлар”нинг содиқ шогирд ва издошлари нафақат тирик “душманлар” билан курашдилар, балки миллатларнинг ўтмиш маънавий мероси билан ҳам тинимсиз “жанг” қилдилар. “Дин - афюн”, диний илм пешволари, тасаввуф уламолари “ашаддий реакционер”, барча ўтмишдаги ҳукмдорлар - қонхўр, босқинчи (фақат айрим рус подшоҳлари бундан истисно этилди), ўтмиш алломалар - дунёқараши чекланган, шоирлар - маддоҳ ва ҳоказо даъволар қилинди. Бундай қора тамғалар қарамлик асоратига тушган барча халқларнинг бой маънавий меросига босиб чиқилди. Ҳатто уйидан эски араб ёзувида китоб топилган одамлар давлатга қарши жиноятда айбланган даврлар бўлди. Большевизм мафкурасининг итоаткор қулларига айлантирилган “совет интеллегенцияси”га тирик ва ўлик “доҳийлар”ни мадҳ этиш, “коммунизмнинг биринчи босқичи” деб эълон қилинган большевистик диктатура тузумининг жаҳон тарихидаги барча макон ва замонлардан “афзаллиги”ни ҳар қандай усул билан исботлаб ва далиллаб бериш асосий вазифа қилиб белгиланган эди. Ушбу вазифадан заррача чекиниш халққа ва “нурли келажак”га хиёнат деб

баҳоланарди.

1.2 Мустақиллик даврида аجدодларимиз маънавий меросига муносабатнинг тубдан янгиланиши

Мустақиллик туфайли бизнинг маънавий қадриятларимиз, ўтмиш аجدодларимиз қолдирган мерос, ўзининг бутун мукамаллигида, қайчиланмасдан, “прогрессив-реакцион” аталмиш зўраки қолипларга тикиштирилмасдан тиклана бошлади. Қуръони карим, ҳадиси шарифлар биринчи марта ўзбек тилига таржима қилиниб, нашр этилди, Носириддин Рабғузий, Аҳмад Яссавий, Убайдий, Муҳаммад Раҳимхон Фируз, Бурхониддин Марғиновий, Абу Мансур Мотуридий, Бехбудий, Фитрат, Чўлпон ва бошқа “совет даврида” ҳатто номларини эслаш ман қилинган алломаларимизнинг асарлари бирин-кетин нашр этилиб, чанқоқ китобхонлар қўлига етиб кела бошлади. Давлат тили ҳақидаги қонун қабул қилинди. Тасаввуф пирлари - Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, Баҳовуддин Нақшбанд юбилейлари миллатимизнинг руҳида покланиш туйғуларини уйғотди. Пойтахтимизнинг қоқ марказида соҳибқирон бобомиз Амир Темурнинг улуғвор мужассамаси ўрнатилиши ўзбек халқининг ҳар бир фарзанди руҳида ҳақли ифтихор ҳисларидан ўчмас ёғду пайдо қилди. XX аср бошларида миллатни маърифат, адолат, ҳуррият сари етаклаган жаҳид алломаларимиз халқ дилидан яна муносиб ўрин ола бошлади. “Босмачи” дея ёппа қораланган миллий озодлик ҳаракати иштирокчилари ўз қадрларига лойиқ баҳоландилар.

1991 йил Алишер Навоий йили деб эълон қилинди ва ўша йил тўкин кузнинг биринчи ойида ўзбек миллий маънавиятининг қуёшига бағишланадиган асосий тантана ва тадбирларни ўтказиш белгиланди. Шеърят мулкининг султони Мир Алишер Навоий таваллудларига бағишланган анжуманда Республикамиз раҳбари нутқ сўзлаб, ёш авлодни тарбиялашда буюк алломамизнинг ўринлари жуда катта эканлигини яна бир бор эътироф этди. *“Мана, салкам бир йилдирки, Ўзбекистонимизда, Ўрта Осиёда барча Шарқ*

халқлари томонидан нишонланаётган Алишер Навоийнинг умр ва ижод тўйлари — қутлуг маърака давом этмоқда. Бу тўй миллат байрамидир. Қадриятимизни яна бир бор улуглайдиган байрамдир. Бу тўй халқимиз, Ўзбекистонимиз ҳаётига алоҳида файз, тароват бахш этди. Алишер Навоий йили деб эълон қилинган 1991 йил юртимиз, элимиз тарихида қутлут келди, унутилмас сана бўлиб қолди. Бу йил халқимизнинг асрий орзу-умидлари амалга оширилди. Ўзбекистонимиз давлат мустақиллигини эълон қилди ва ўз тақдирини энди ўзи ҳал қиладиган бўлиб қолди”.

1994 йил баҳорида “Маънавият ва маърифат” республика жамоатчилик марказини тузиш ҳақида Президентнинг Фармони чикди. 1996 йил сентябрда ушбу марказ фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш тўғрисида яна алоҳида Фармон бўлди ва унинг асосида Вазирлар Маҳкамаси махсус қарор қабул қилди. 1999 йилга келиб, Республика Маънавият ва маърифат кенгаши ташкил этилди.

1997 йилда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси IX сессиясида Президент И.А.Каримов “*Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори*” деган мавзуда нутқ сўзлаб, мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини тубдан ўзгартириш, уни янги замон талаблари даражасига кўтариш, шу билан ўсиб келаётган авлоднинг келажак ҳаётига мустаҳкам пойдевор яратиш масаласини баён қилиб берди.

Ўзбекистон Президенти И.А.Каримов ушбу нутқида ва кейинги маърузаларида ёш авлод тарбиясининг пухта ўйланган ва мукаммал тизимини муҳокамага қўйди. Ушбу режанинг амалга жорий қилиниши, айниқса, 11 йиллик умумий мажбурий таълим ўрнига 9 йиллик умумий ўрта таълим ва 3 йиллик коллеж-лицей таълимининг йўлга қўйилиши балоғат ёшига етиб энди мустақил ҳаётга кириб келаётган йигит-қизларни бугунги кунимиз учун зарур бўлган муайян касб-ҳунарни эгаллаб, келажакка қараб дадил қадам ташлашлари учун реал имконият яратиб берди.

1997 йил 27 август куни қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”га

биноан таълим турлари: мактабгача таълим, умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-хунар таълими, олий таълим, олий ўқув юртидан кейинги таълим, кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш, мактабдан ташқари таълим шаклида белгиланди. Олий таълим 2 босқичда: бакалавриат (4 йил) ва магистратура (2 йил) сифатида белгиландики, натижада олий тоифали мутахассисларнинг ҳам ижтимоий-иқтисодий талаблардан келиб чиқадиган даражаланиши вужудга келди.

Мустақиллик йилларида ўтган улуғ шоир ва адибларимизнинг юбилейларини ўтказиш ҳам қутлуғ анъанага айланиб борди. 1993 йили атоқли шоир Ғафур Ғуломнинг 90 йиллиги ва шоҳ-шоир ва улуғ адиб Заҳриддин Муҳаммад Бобурнинг 510 йиллиги тантаналари ўтказилди ва Андижонда “Боғи Бобур” барпо қилинди. 1994 йилда Шўролар замонида фақат ҳукмдор бўлгани туфайли номи қораланган маърифатпарвар шоҳ ва истеъдодли шоир Муҳаммад Раҳимхон Ферузнинг 150 йиллик юбилеи нишонланди. 1997 йили ноябрда Абдулҳамид Чўлпоннинг 100 йиллиги, 1999 йили буюк тасаввуф шоири Паҳлавон Маҳмуднинг 750 йиллиги ва улуғ шоир ва таржимон Огаҳийнинг 190 йиллиги кенг кўламда байрам қилинди. 2003 йили Ғафур Ғуломнинг 100 йиллиги муносабати билан шаҳар марказидаги шинам маданият ва истироҳат боғи унинг номига қўйилди ва шу боғда унга улуғвор ҳайкал ўрнатилди. Бугунги кунда биргина Тошкент шаҳрининг ўзида Бобур номида, Мирзо Улуғбек номида, Абдулла Қодирий номида, болалар шоири Зафар Диёр номида боғлар барпо этилган.

Тарих хотираси, халқнинг, жонажон ўлканинг, давлатимиз ҳудудининг холис ва ҳаққоний тарихини тиклаш миллий ўзликни англашни, таъбир жоиз бўлса, миллий ифтихорни тиклаш ва ўстириш жараёнида ғоят муҳим ўрин тутди. Тарих миллатнинг ҳақиқий тарбиячисидир. Буюк аجدодларимизнинг ишлари ва жасоратлари тарихий хотирамизни жонлантириб, янги фуқаролик онгини шакллантирмоғи зарур.

Бизнинг ўтмиш маданиятимиз бутун инсониятни ўзига ром этиб келаётган марказ бўлиб келаётганлиги тасодиқий эмас. Самарқанд, Бухоро, Хива фақат олимлар ва санъат ихлосмандлари учунгина эмас, балки тарих ва тарихий

кадриятлар билан қизиқувчи барча кишилар учун зиёратгоҳга айланган. Мустақиллик даврида ўзбек олимларининг куч-ғайратлари билан тарихимизнинг кўпдан-кўп ғоят муҳим саҳифалари, энг аввало, темурийлар даври, XIX аср охири - XX аср бошлари тарихи янгидан кашф этилди.

Миллий туйғу инсон учун табиийдир, чунки у ота-оналардан мерос қилиб олинган ва бола ўз ота-онасига, бутун дунёга айтган биринчи сўзида ифодаланади. Ўз халқига, унинг анъаналарига, тили ва маданиятига муҳаббат ва ҳурматни тарбияламасдан туриб, ҳақиқий инсонни тарбиялаш мумкин эмас. Ватанпарварлик, фуқаролар яқдиллиги — ёш ва мустақил Ўзбекистон давлати барпо этилаётган негиздир. Айни шу нарса жамиятни қайта ўзгартириш йўлидаги қийинчиликларни енгиб ўтишга, ҳамжиҳатлик ва ҳамкорликка эришишда ёрдам беради.

Маънавий-маърифий ва мафкуравий тарғибот ишлари ҳеч қачон эскирмаган, ҳар доим долзарблигини йўқотмаган. Айниқса, Ўзбекистон мустақилликка эришганидан кейин маънавиятга эътибор янада кучайди.

Талаба — ёшлар онги ва қалбини эгаллашга мафкуравий таҳдид ва ахборот хуружи хавф солмоқда. Мухтарам Президентимиз И.Каримов Маънавият — инсонга ҳаводек, сувдек зарур эканлигини, - таъкидлаганлар.

1994 йил 23-апрелда Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг “Республика Маънавият ва маърифат” жамоатчилиқ

марказининг фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги фармони эълон қилинди. 1994 йил 8-июнда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Республика Маънавият ва маърифат” жамоатчилиқ марказининг фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги қарори эълон қилинди. 2006 йил 25-августда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги 451-сонли қарори қабул қилинди.

Муҳтарам Президентимизнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида одамзод учун ҳамма замонларда ҳам энг буюк бойлик бўлиб қолган маънавиятнинг маъно-мазмуни, моҳияти унинг инсон ва жамият ҳаётидаги ўрни ва аҳамияти тушунтирилиб берилган.

Президентимиз “Маънавият – инсоннинг улғайиши ва куч-қудрат манбаидир”, — деб кўрсатадилар.

“Маънавият – инсонни руҳан поклаш, қалбан улғайишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродасини бақувват, иймон-этиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган беқиёс куч, унинг барча қарашларининг мезонидир”,-деб таъриф берганлар юртбошимиз.

II. БОБ БУГУНГИ КУНДА МАЪНАВИЯТГА БЎЛГАН САЛБИЙ ТАЪСИРЛАР

2.1 Ахборот глобаллашуви жараёнининг миллийликка, маънавиятга салбий таъсири

XXI аср бошларига келиб, дунё мамлакатлари ўртасидаги ўзаро таъсир кучайиб кетганлигини эътироф этиш мумкин. Глобаллашув натижасида, ундан четда тураман, деган мамлакатлар унинг таъсирига кўпроқ учраши кузатилмоқда. Бундай беихтиёрий таъсир эса, кўпинча салбий оқибатларга олиб келмоқда.

Мустақиллик даврида мамлакатимиз олимлари томонидан глобаллашув жараёнларининг миллийликка, маънавиятга таъсири борасида ўтказган ва ўтказаяётган тадқиқотларга кўз югуртириш бу соҳадаги ишлар энди бошланаётганидан гувоҳлик беради. Глобаллашувнинг мамлакатлар маънавиятига ўтказиши мумкин бўлган ижобий ва салбий таъсири ҳақида Хиндистоннинг машҳур давлат арбоби Махатма Ганди шундай фикр билдирган: «Мен уйимнинг дарвоза ва эшикларини доим маҳкам беркитиб ўтира олмайман, чунки уйимга тоза ҳаво кириб туриши керак. Шу билан бирга очилган эшик ва деразаларимдан кираётган ҳаво довул бўлиб уйимни ағдар-тўнтар қилиб ташлаши, ўзимни эса, йикитиб юборишини ҳам истамайман».

Миллий маънавиятимизни ва маънавий ўзлигимизни таҳдидлардан ҳимоя қилиш учун миллий истиклол ғоясидан самаралироқ ва кучлироқ восита йўқ. Шу масалада миллий истиклол ғоясининг жуда муҳим вазифаси, яъни миллий ва маънавий ўзликни ҳимоялаш каби муҳим вазифаси намоён бўлади. Миллий истиклол ғояси ана шу вазифани бажариши учун эса, ёшлар ва аҳоли онгида факат билим, тасаввур сифатида эмас, эътикод сифатида шаклланиши лозим. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни ва “Кадрлар

тайёрлаш Миллий Дастури”нинг мазмун ва моҳиятини ёшлар онгига сингдириш, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 3 апрелдаги “Аҳоли ўртасида олиб борилаётган маънавий-маърифий ва тарғибот-ташвиқот ишларининг таъсирчанлиги ва самарасини оширишга қаратилган кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПК-317-сонли Қарори ҳамда 2006 йил 25-августдаги “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги ПК-451-сонли Қарорининг ижросини Олий ва ўрта махсус, касб-хунар ҳамда умумий ўрта таълими тизимида таъминлаш ўқув муассасаларидаги маънавий ва маърифий ишларнинг асосий максадидир. Шунингдек:

- Ўқувчи-талабаларни миллий истиклол ғояси ва мафкураси руҳида тарбиялаш, уларнинг ҳаётга фаол ижтимоий муносабатини шакллантириш ҳамда уларнинг ўз Ватани ва халқи олдидаги фуқаролик бурчини бажариш кўникмаларини шакллантириш;

- ўқувчи-талабаларнинг Ватан, халқ, ўз оиласи олдидаги масъулиятини ошириш, ота-она, устоз, кўни-кўшни, маҳалла-қуй, эл-юрт олдидаги фуқаролик ва фарзандлик мажбуриятлари ҳамда касб-хунарни эгаллашга масъулиятли муносабатини тарбиялаш;

- таълим ва тарбия жараёнида умумбашарий ва миллий қадриятлар уйғунлигини таъминлаш, бошқа миллат ва халқларни ҳурмат қилиш, улар билан тинч-тотув яшаш тушунчаларини ёшларга сингдириш;

- ўқувчи-талабаларни жамиятимиз тараққиётига ҳавф туғдирадиган ҳар қандай иллатларга муросасиз курашчи сифатида тарбиялаш;

- ўқувчи-талабаларнинг ўзига хос ижобий индивидуал фазилатларининг ҳар томонлама ривожланишини таъминлаш;

- ҳар томонлама этук, баркамол, маънавий, аклий, жисмоний камол топган шахс тарбиясини амалга ошириш, ўқувчи-талабаларнинг қобилиятларини тўлиқ намоён этишлари учун этарли педагогик шароит яратишдан иборат.

Ватанимизнинг келажаги бўлган ёшлар миллий қадриятларимиз руҳида қанчалик тарбия топсалар, халқимиз келажаги ҳам шунча порлок бўлади. Биз -

мураббийларнинг асосий вазифаси - ўсиб келаётган авлодни маънавий этук, мустақил, эркин фикрловчи шахс қилиб тарбиялаш экан, тарбиявий ишлар (Мураббийлик соатлари ёки тадбирлар)ни тўғри ташкил этиш масаласи ахборот глобаллашуви давридаги маънавий хавфсизликни таъминлаш йўлидаги энг долзарб масалалардан бири бўлиб қолмоқда.

Глобаллашувга қисқа таъриф бермоқчи бўлсак, уни турли мамлакатлар иқтисоди, маданияти, маънавияти, одамлари ўртасидаги ўзаро таъсир ва боғлиқликнинг кучайиши дейиш мумкин. Глобаллашувга берилган таърифлар жуда кўп. Лекин унинг хусусиятларини тўлароқ қамраб олгани бизнингча, франсуз тадқиқотчиси Б.Банди берган таъриф. Унда глобаллашув жараёнининг уч ўлчовли эканига урғу берилади:

- Глобаллашув - муттасил давом этадиган тарихий жараён;
- Глобаллашув - жаҳоннинг гомогенлашуви ва универсаллашуви жараёни;
- Глобаллашув - миллий чегараларнинг «ювилиб кетиш» жараёни.
- Бу борада хорижий ОАВдаги ахборот экспансиясидан ҳимояланиш йўллари қуйидагилар:
  - миллий ахборот инфратузилмани замонавий даражага кўтариш;
  - миллий оммавий ахборот воситаларини ривожлантириш;
  - оммавий ахборот воситалари фаолиятида дунёвий давлатлар қабул қилган журналистиканинг сифат стандартларига риоя қилиш;
  - миллий кадриятларни саклаш ва ривожлантириш.

Ватанимизнинг келажаги бўлган ёшлар миллий кадриятларимиз руҳида қанчалик таълим-тарбия топсалар, халқимиз келажаги ҳам шунча порлок бўлади. Биз - педагогларнинг асосий вазифаси - ўсиб келаётган авлодни маънавий этук, мустақил, эркин фикрловчи шахс қилиб тарбиялаш экан, таълим-тарбиявий ишларни тўғри ташкил этиш масаласи ахборот глобаллашуви давридаги маънавий хавфсизликни таъминлаш йўлидаги энг долзарб масалалардан бири бўлиб қолмоқда. Тренинг шаклида «Тарбиявий ишларни ташкил этиш» бўйича мураббийлар учун қўлланмаларнинг яратилиши таълим тизимида мустақил

таълим шароитида тарбиявий ишларни ташкил этиш, унинг моҳияти ва таянч тушунчалари, шунингдек, унинг асосий тамойиллари ва самарадорлиги билан танишишга кўмак беради.

Кўлланма бир неча масалаларни ёритиши лозим:

1. Мустақил таълим шароитида тарбиявий ишларни ташкил этиш методикаси.

2. Замонавий мураббий-фасилитатор шахсияти ва роли.

3. «Мураббийлик соатлари» ва тадбирларни ўтказиш методикаси.

Ўқув муассасаларида тахсил олаётган талабаларнинг ҳар томонлама баркамол бўлиб шаклланиши жараёнини бевосита ташкил қилувчи масъул ходимлар, гуруҳ раҳбарлари ва мураббийларнинг педагогик маҳоратини, билимини ва касбий тайёргарлигини оширишга қаратилган «Тарбиявий ишларни ташкил этиш» бўйича қўлланмани яратишда қуйидаги тамойилларга риоя этилиши мақсадга мувофиқдир:

- умуминсоний қадриятларга ва демократик тамойилларга асосланиш;
- “Ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат” ғоясини сингдириш;
- миллий истиклол ғояси ва миллий мафқурани шакллантиришнинг узлуксизлиги;
- унинг илмийлиги ва миллийлигига эътиборни қаратиш;
- “Қучли давлатдан қучли жамият сари” ғоясининг баркамол шахс тарбиясидаги аҳамиятини ҳисобга олиш;
- талабаларнинг миллий-маънавий қадриятларни ўрганишга бўлган эҳтиёжини ҳисобга олиш.

Жамиятнинг маънавий ислоҳ қилиш маънавий тарбиянинг ислоҳ қилишдан бошлан ади. Демак, педагогика ва унинг жамиятни ўрганувчи ва ўзгартирувчи соҳаси - ижтимоий педагогика ёшларнинг маънавий камолотини таъминлашга, ҳамда уларни Ватан, Мустақиллик, буюк келажак олдида маъсулиятини англашга сафарбар қилмоғи зарур.

Буюк келажакни таъминлашга қаратилган, янги, миллий, замонавий маънавият, маънавий қадриятларни ҳолис ўрганиш ва ёш авлодни шу руҳда

тарбиялашнинг кенг имкониятларини очиб берди. Бунинг натижасида ёшлар маънавиятини ва қадриятларини ғоя воситасида юксалтириб, буюк аجدодларимиз меросига хакикий, асл ворис бўлишларига хизмат килувчи ижтимоий педагогик йўналишлар асосланмоқда.

Бунда миллий истиклол мафкурасини ижтимоий педагогик асосда ривожлантиришнинг асосий йўналишлари:

- жамият манавиятини ўзгартиришни инсонни, унинг табиатини ўзгартириш билан уйғун олиб бориш;
- инсон омилини жамиятнинг олий маънавий қадрияти сифатида такомиллаштиришнинг педагогик тизимини таъминлаш;
- инсонга ўзининг ва замондошларининг маънавий баркамоллиги учун масъулликни сингдириш;
- маънавий фазилатлар асосини маънавий тарбияда деб билиш ва бунинг учун жамиятнинг барча ижтимоий педагогик институтларини ишга солиб, уларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш;
- маънавий янгиланишни давлат хомийлигидаги ижтимоий жараён сифатида ўрганиб, ижтимоий-маънавий тарбиянинг назарий ва амалий асосларини ишлаб чиқишни ҳам назарда тутати.
- Ижтимоий тарбия шахснинг маънавий-руҳий хислатларини, интилишларини камраб олган эътикод, иймон, меҳр-окибат, инсоф, виждон, ватанга садоқат, бурч ва масъулият ижтимоий адолат каби тамойилларга таянади ва уларни ҳаётга тадбиқ этиш воситаларини ишлаб чиқади.

Мустакил Ўзбекистонда барча соҳаларда бўлгани каби тарбия соҳасида ҳам давлатнинг ўзи бош ислохотчи бўлиб чиқди. Маънавият давлат сиёсатининг устивор йўналиши деб эълон килинди. Ваҳоланки, ҳеч бир мамлакатда маънавият мустакил соҳа сифатида давлат сиёсати даражасига кўтарилмаган. Буни биз Юртбошимиз Ислам Каримовнинг «Маънавият ва маърифат намоёндалари билсинларки, маънавиятнинг энг асосий химоячиси Президент бўлади», деган сўзларидан ҳам англаб олсак бўлади. Зеро "Бирон-бир жамият

маънавий имкониятларини, одамлар онгида маънавий ва ахлокий қадриятларни ривожлантирмай туриб ўз истикболини тасаввур эта олмайди"1

Маънавият соҳасидаги энг муҳим, илк қадамлардан бири 2006 йил 25 августда Президентимиз томонидан имзоланган «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази фаолиятини такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш ҳақида»ги Фармони бўлди. У маънавият ва маърифатнинг бошқа ижтимоий соҳалар орасидаги нуфузли ўрнини белгилаб берди.

"Биз шарқона тарбия кўрганмиз, ўз одатларимиз, анъаналаримиз, ўз бетакрор инсоний табиатимиз мавжуд.

Айтинг-чи, биздагидай ранг-баранг, инсонпарвар қадриятлар яна қаерда бор? Андиша, мурувват, меҳр-оқибат, орият, ибo, ҳаё, мулозамат деган сўзларни бошқа бир тилга таржима қилиш мумкинми? Халқимизнинг инсонийлик фазилатларини ўзида намоён этадиган бундай атамаларни бир-бир санаб, юзлаб мисоллар келтириш мумкин."

Республикамизда ҳаваскор бадий жамоалар турли корхона ва ташкилотлар, маҳалла ва тураржойлардаги сингари олий таълим муассасаларида ҳам кенг фаолият кўрсатмоқда. Уларда ёшларимиз ўзларининг бадий, эстетик эҳтиёжларини кондириб, ҳар томонлама ривожланган комил инсонни тарбиялаш ишига хизмат қилиб, иқтидорларини рўёбга чиқармоқдалар. Шуниси эътиборлики, "профессинал санъат ҳам, ҳаваскорлик санъати ҳам кишиларни тарбиялашда умумий мақсад ва вазифаларга эга. Чунки санъат кишиларнинг қувонч ва ҳаяжонлари, эҳтиросларининг манбаи сифатида уларнинг ҳиссёти, фикри, иродасини ифода этиб, шахсни маънавий ва ғоявий бойитишга хизмат қилади"

Ҳар қандай жамиятда маънавиятнинг заифлашуви мафкуравий-тарбиявий ишларнинг сусайиши билан бирга ғоявий-эстетик тарбиянинг сусайиши натижасида содир бўлади ва жамиятда нафакат ижтимоий-маънавий, балки бадий-эстетик бўшлиқни, бефарқликни ҳам вужудга келтиради. Бу эса ўз навбатида миллий ахлоқ, эстетика анъаналарининг заифлашувида намоён бўлади. Бундай ҳолатда жамиятда ахлокий, эстетик муносабатлар тизими

бузилиб тескари тус олади ва инсонларнинг бир биридан бегоналашуви авж олади.

Ғарбда ёшлар онги манипулятсия қилинаётганлиги тўғрисида кўп ёзилмоқда. Бундай ёндашувни “илмий” асословчилари ҳам бор. Бунинг мисоли шаклида файласуф Ортега Гасеттнинг: “Кўпчилик одамларда фикр йўқ. Халқ ҳеч қачон ҳеч қандай фикрга эга бўлмаган. Чунки у борликни назарий англай олмайди. Бу эса унинг тўғри қарорлар қабул қилишига ҳалакит беради. Шундай экан, фикрни одамларнинг миёсига худди машинага мойни сиқиб киргизгандек, ташқаридан, босим билан киргизиш керак”, деган фикрларини келтириш мумкин.”

Ғоявий-эстетик тарбия ёшларнинг ўз ватанидан, одамларнинг кундалик ҳаёти гўзалликларидан хабардор бўлишга, уларни бирлаштириш ва руҳиятларини кўтаришга, ҳар бир жамоада соғлом маънавий муҳит яратишга хизмат қилади. Тарих сабоклари шундан дарак берадики, ғоявий парокандаликка йўл қўйилган жамиятда ҳеч бир соҳада силжиш бўлмайди. Одамларнинг миллатларнинг бир-биридан бегоналашуви кучаяди. Энг хавфлиси - аждодлар ва авлодларга ҳос бўлган умумий қадриятлар поймол бўлади. Натижада бундай заминда туғилиб вояга этган ёшлар нигилистларга, манкуртларга айланади. Уларни ўз тарихидан, азалий урф-одатлари-ю тилидан жудо қилсаларда, ҳеч қандай оғрик сезмайди. Бу эса жамиятни ҳалокат ёқасига олиб боровчи асосий омил бўлиб майдонга чиқади. Шунинг учун ҳам Президент Ислам Каримов "Мен Ўзбекистонда Украина ёки Грузия сценарийси такрорланиши мумкин деб ўйламайман, чунки, биринчидан, Ўзбекистон халқи СССР пайтидаги мутеълик, камситилиш, бизга "иккинчи даражали одамлар" қабилида паст назар билан қарашларни англаб етди, энди биз "тил-забони йўқ, киёфасиз кўпчилик" деб таҳқирланган одамлар эмасмиз. Ўзбекистон халқи бугун ўз мамлакатада, ўз юрти учун, қелгуси авлодлар тақдири учун масъулиятни чуқур ҳис қилиб яшаётган инсонлардир"- дея таъкидлади.

Миллий меросга кизиқиш ортаётган ҳозирги шароитда маърифий ва мафкуравий тарғибот ишларини такомиллаштириш, матбуот, радио-

телевидение, театр, китоб нашр этиш, мусика ва санъат сохаларининг миллий-маънавий мазмунини бойитиш такозо килинмоқда. Бунда маданият ва санъат ахлининг масъулияти бекиёсдир. “Миллий истиклол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” рисоласига ёзган сўзбошида Президентимиз Ислон Каримов “...зиёлиларимиз, илм-фан ва маданият намояндалари, аввало, маънавий-маърифий соҳа ходимлари миллий мафкурани такомиллаштириш ҳамда унинг асосий тамойилларини одамлар онги ва калбига сингдиришга қаратилган ишларни янги босқичга кўтаришлари зарур”,- дея таъкидлаган эди.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган “Кучли давлатдан - кучли жамиятга” тамойили жамиятимизнинг “тарбияловчи жамият”га айланишини, бунинг учун эса давлат ва нодавлат ташкилотларнинг маънавий-маърифий фаолиятдаги иштирокини кучайтиришни такозо қилмоқда. Бу эса Ўзбекистонда олий таълим тизимининг нафакат ижтимоий-иқтисодий, балки маънавий-маърифий ҳаётга ҳам тобора чуқурроқ кириб бораётганлигини, жаҳон микёсида эса ўқув юртларининг илмий, иқтисодий ва сиёсий, ахборот, ижтимоий жабҳаларга интеграциялашувига ва ўз навбатида олий таълим сивилизатсияга янги, системалаштирувчи таъсир кўрсатаётганлигини тасдиқлайди.

2.2 Президент И.А.Каримовнинг «Юксак маънавият – енгилмас куч» асарида глобаллашув жараёнига бўлган муносабат

Бугун биз тез суръатлар билан ўзгариб бораётган, инсоният ҳозирга қадар бошидан кечирган даврлардан тубдан фарқ қиладиган ўта шиддатли ва мураккаб бир замонда яшамоқдамиз. Давлат ва сиёсат арбоблари, файласуфлар ва жамиятшунос олимлар, шарҳловчи ва журналистлар бу даврни турлича таърифлаб, ҳар хил номлар билан атамоқда. Кимдир уни юксак технологиялар замони деса, кимдир тафаккур асри, яна биров ялпи ахборотлашув даври сифатида изоҳламоқда.

Албатта, бу фикрларнинг барчасида ҳам маълум маънода ҳақиқат, рационал мағиз бор. Чунки уларнинг ҳар бири ўзида бугунги серқирра ва ранг-

баранг ҳаётнинг қайсидир белги-аломатини акс эттириши табиий. Аммо кўпчиликнинг онгида бу давр глобаллашув даври тариқасида таассурот уйғотмоқда. Бундай таъриф, менимча, кўп томондан масаланинг моҳиятини тўғри ифодалайди. Нега деганда, ҳозирги пайтда ер юзининг қайси чеккасида қандай бир воқеа юз бермасин, одамзот бу ҳақда дунёнинг бошқа чеккасида зудлик билан хабар топиши ҳеч кимга сир эмас.

Ана шундай глобаллашув феномени ҳақида гапирганда, бу атама бугунги кунда илмий-фалсафий, ҳаётий тушунча сифатида жуда кенг маънони англатишини таъкидлаш лозим. Умумий нуқтаи назардан қараганда, бу жараён мутлақо янгича маъно-мазмундаги хўжалик, ижтимоий-сиёсий, табиий-биологик глобал муҳитнинг шаклланишини ва шу билан бирга, мавжуд миллий ва минтақавий муаммоларнинг жаҳон миқёсидаги муаммоларга айланиб боришини ифода этмоқда.

Глобаллашув жараёни ҳаётимизга тобора тез ва чуқур кириб келаётганининг асосий омили ва сабаби хусусида гапирганда шуни объектив тан олиш керак - бугунги кунда ҳар қайси давлатнинг тараққиёти ва равнақи нафақат яқин ва узоқ қўшнилар, балки жаҳон миқёсида бошқа минтақа ва ҳудудлар билан шундай чамбарчас боғланиб боряптики, бирон мамлакатнинг бу жараёндан четда туриши ижобий натижаларга олиб келмаслигини тушуниш, англаш қийин эмас.

Шу маънода, глобаллашув - бу аввало ҳаёт суръатларининг беқиёс даражада тезлашуви демакдир.

Ҳар бир ижтимоий ҳодисанинг ижобий ва салбий томони бўлгани сингари, глобаллашув жараёни ҳам бундан мустасно эмас. Ҳозирги пайтда унинг ғоят ўткир ва кенг қамровли таъсирини деярли барча соҳаларда кўриш, ҳис этиш мумкин. Айниқса, давлатлар ва халқлар ўртасидаги интеграция ва ҳамкорлик алоқаларининг кучайиши, хорижий инвестициялар, капитал ва товарлар, ишчи кучининг эркин ҳаракати учун қулайликлар вужудга келиши, кўплаб янги иш ўринларининг яратилиши, замонавий коммуникация ва ахборот технологияларининг, илм-фан ютуқларининг тезлик билан тарқалиши, турли

кадриятларнинг умуминсоний негизда уйғунлашуви, цивилизациялараро мулоқотнинг янгича сифат касб этиши, экологик офатлар пайтида ўзаро ёрдам кўрсатиш имкониятларининг ортиши - табиийки, буларнинг барчасига глобаллашув туфайли эришилмоқда.

Айни пайтда ҳаёт ҳақиқати шуни кўрсатадики, ҳар қандай тараққиёт маҳсулидан икки хил мақсадда - эзгулик ва ёвузлик йўлида фойдаланиш мумкин. Агарки башарият тарихини, унинг тафаккур ривожини тадрижий равишда кўздан кечирадиган бўлсак, ҳаётда инсонни камолотга, юксак марраларга чорлайдиган эзгу ғоя ва таълимотлар билан ёвуз ва зарарли ғоялар ўртасида азалдан кураш мавжуд бўлиб келганини ва бу кураш бугун ҳам давом этаётганини кўрамиз.

Бугунги кунда замонавий ахборот майдонидаги ҳаракатлар шу қадар тизимли, шу қадар тезкорки, энди илгаригидек, ҳа, бу воқеа биздан жуда олисда юз берибди, унинг бизга алоқаси йўқ, деб бепарво қараб бўлмайди. Ана шундай кайфиятга берилган халқ ёки миллат тараққиётдан юз йиллар орқада қолиб кетиши ҳеч гап эмас.

Глобаллашув жараёнининг яна бир ўзига хос жиҳати шундан иборатки, ҳозирги шароитда у мафкуравий таъсир ўтказишнинг ниҳоятда ўткир қуролига айланиб, ҳар хил сиёсий кучлар ва марказларнинг манфаатларига хизмат қилаётганини соғлом фикрлайдиган ҳар қандай одам, албатта, кузатиши муқаррар.

Бу ҳақда гапирганда, мен илгари билдирган баъзи фикрларни такрорлаш ўринли, деб ўйлайман.

Таъбир жоиз бўлса, айтиш мумкинки, бугунги замонда мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кўпроқ кучга эга. Бу масаланинг кишини доимо огоҳ бўлишга ундовчи томони шундаки, агар ҳарбий, иқтисодий, сиёсий тазйиқ бўлса, буни сезиш, кўриш, олдини олиш мумкин, аммо мафкуравий тазйиқни, унинг таъсири ва оқибатларини тезда илғаб етиш ниҳоятда қийин.

Мана шундай вазиятда одам ўз мустақил фикрига, замонлар синовидан

ўтган ҳаётий-миллий қадриятларга, соғлом негизда шаклланган дунёқараш ва мустаҳкам иродага эга бўлмаса, ҳар турли маънавий таҳдидларга, уларнинг гоҳ ошкора, гоҳ пинҳона кўринишдаги таъсирига бардош бериши амримаҳол. Буни кундалик ҳаётда учраб турадиган кўплаб воқеалар мисолида яққол кузатиш мумкин ва уларнинг қандай оғир оқибатларга олиб келишини узоқ тушунтириб ўтиришнинг ҳожати йўқ, деб ўйлайман. Ўтган йиллар давомида дунёда ва минтақамизда рўй берган, биз бевосита ўз бошимиздан кечирган воқеалар, мафкуравий жараёнларнинг ривожига бу ҳулосанинг тўғри эканини қайта-қайта исботламоқда.

Бугунги кунда ёшларимиз нафақат ўқув даргоҳларида, балки радио-телевидение, матбуот, Интернет каби воситалар орқали ҳам ранг-баранг ахборот ва маълумотларни олмақда. Жаҳон ахборот майдони тобора кенгайиб бораётган шундай бир шароитда болаларимизнинг онгини фақат ўраб-чирмаб, уни ўқима, буни кўрма, деб бир томонлама тарбия бериш, уларнинг атрофини темир девор билан ўраб олиш, ҳеч шубҳасиз, замоннинг талабига ҳам, бизнинг эзгу мақсад-муддаоларимизга ҳам тўғри келмайди. Нега деганда, биз юртимизда очиқ ва эркин демократик жамият куриш вазифасини ўз олдимизга қатъий мақсад қилиб қўйганмиз ва бу йўлдан ҳеч қачон қайтмаймиз.

Бинобарин, биз давлатимиз келажагини ўз қобиғимизга ўралиб қолган ҳолда эмас, балки умумбашарий ва демократик қадриятларни чуқур ўзлаштирган ҳолда тасаввур этамиз. Биз истиқболимизни тараққий топган мамлакатлар тажрибасидан фойдаланиб, давлат ва жамият бошқарувини эркинлаштириш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини, фикрлар ранг-баранглигини ўз ҳаётимизга янада кенгроқ жорий қилишда кўрамыз. Биз бутун маърифатли дунё, халқаро ҳамжамят билан тинч-тотув, эркин ва фаровон ҳаёт кечириш, ўзаро манфаатли ҳамкорлик қилиш тарафдоримиз.

Биз учун шундай йўл маъқул, унинг бошқа муқобили йўқ.

Мухтасар қилиб айтганда, ёшларимизнинг маънавий оламида бўшлиқ вужудга келмаслиги учун уларнинг қалби ва онгида соғлом ҳаёт тарзи, миллий ва умуммиллий қадриятларга ҳурмат-эҳтиром туйғусини болалик пайтидан

бошлаб шакллантиришимиз зарур.

Хулоса

Бугунги туғилиб келаётган “Маънавиятшунослик” фани аввало ижтимоий-гуманитар фанлар тизимига мансуб бўлиб, шу сабабли у тарихий-назарий фандир. Яъни, ҳар бир халқ маънавияти унинг ўзига хос маданий-тарихий ривожланиш жараёнида шакллангани туфайли миллат маънавиятининг назарий асослари ҳам бир вақтнинг ўзида ҳам нақлий, ҳам ақлий билимларга таянади, уларнинг ўзаро уйғунлашувидан пайдо бўлади.

“Нега бошқа барча фанларда биз тўғридан-тўғри “тушунча” (понятие) сўзини ишлатамиз-ку, бу ерда “тимсол-тушунча” атамаси қўлланиляпти”, деган табиий савол туғилади. Гап шундаки, миллат маънавияти иложсиз равишда тимсол-тушунчаларга таянади. Чунки маънавият ботиний (яъни ички, инсон руҳият оламига оид) ҳодиса, уни ташқаридан, оддий кўз билан кўриб, кулоқ билан эшитиб, қўл билан пайпаслаб бўлмайди. Шундай экан, унинг аниқ ўлчовлари, ранги, туси, вазни ҳақида гап ортиқча. Унинг турли жиҳатларини фақат ишоралар, тимсоллар орқали ифодалаш мумкин, халос, ва халқимиз доимо шу усулни қўллаб келган. Биз бу ерда янгилик яратишдан ожизмиз. Биз фақат халқ доим ишлатиб келган тимсол-тушунчаларни ўзаро қиёслаб, бир-бирига нисбатини ифодалашга уриниб кўришимиз мумкин.

Бошқа фанларда ҳар бир атама аниқ бир маънода қўлланилиши қабул қилинган. Маънавиятда ундай эмас. Маънавиятнинг тимсол-тушунчалари ҳар бири жуда кенг маъно қамровига эга. Биз халққа тегишли нарсани ўзимизча ўзгартириш имконига эга эмасмиз. Биз фақат халқ дилидаги муайян тасаввурларнинг ифодаси бўлмиш тимсол-тушунчаларни англаб етишга ва уларни ўзимиз тушунган даражадаилмий тил билан имкон борича аниқроқ бир таърифга келтиришга ҳаракат қилдик.

Охирги ва аслида бугунги кун аксарият зиёлиларимиз (айниқса, ижтимоий фан вакиллари) учун қабул қилиниши жуда оғир кечаётган муаммо,

бу – “Маънавият асослари” фанининг умумметодологик асоси масаласидир. Яъни, ушбу фанни тушунишда қайси дунёқарашга таяниш лозим, деган муаммо. Дунёда нима кўп, дунёқараш кўп. Ҳар бир ҳақиқий файласуф ўз мустақил дунёқараш тизимига эга. Аммо, собиқ Шўролар иттифоқида ягона дунёқараш ҳукмрон эди – диалектик материализм (яъни, марксизм-ленинизм). Ушбу “энг тўғри таълимот”нинг тарих саҳифаларидан тушиб қолганига ҳам яқин 20 йил бўлди. Мустақилликнинг дастлабки йиллари баъзилар, кўп ҳам мулоҳаза қилиб ўтирмай, халқимиз аксарияти мусулмонлар, шундай экан, дунёқарашимиз ҳам исломий бўлиши керак, деган фикрларни ҳам ўртага ташлашди. Аммо ер юзининг бошқа минтақалари қатори мусулмон оламида ҳам азалдан дунёқарашлар хилма-хиллиги мавжуд бўлиб келганлигини тарихга бир назар ташлаган одам билиб олади. Бундан ташқари, турли динлар дунё халқларини турли тоифаларга ажратиб келади, маънавият эса инсонларни бир-биридан узоқлаштирувчи эмас, бирлаштирувчи омил бўлсагина, чин маънода маънавиятдир. Кўпчилик “ислом дини” деганда, христиан, яҳудий, маздаясна динларидан фарқ қилувчи бир эътиқод тизимини тушунади, аммо, агар бу нарсанинг моҳиятига эътибор қилинса, бутунлай бошқача манзара намоён бўлади. Чунки зоҳирий белгилари фарқ қилса ҳам умумжаҳоний илоҳий таълимотларнинг маънавиятга (қалб тарбиясига, ботиний камолотга) тегишли қисми, инсонларни бир-биридан ажратувчи эмас, яқинлаштирувчи хусусиятга эга. Аждодларимиз талқинига эътибор қиладиган бўлсак, ўзгача фикрловчи инсонларни тушунишга қаратилган, ўз руҳий оламини Борлиқ ҳақиқати билан уйғунлаштиришга бўлган интилиш ҳақиқий маънавият белгисидир. Хуллас, миллий маънавиятимизнинг ўзига хос дунёқараш тизими мавжуддирки, уни англаб етиш учун миллий маънавий меросимизни холис ўрганмоқ, уни қалб орқали ўтказмоқ зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Т.- «Ўзбекистон» -2008. 5 б.
2. Ислон Каримов. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т., “Маънавият”,2008.
3. Каримов И.А.Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли. -Т.: Ўзбекистон». 2007. -Б.28.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат мафкура.1 жилд. 1993.
5. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. 2-жилд. Т.- «Ўзбекистон»-1996.
6. Каримов И.А. Ватан саждагох каби мукаддасдир 3-жилд. 1995.
7. Каримов И.А.Озод ва обод ватан ,еркин ва фаровон ҳаёт-пировард мақсадимиз. 8-жилд. 1999.
8. Каримов И.А.Биз келажагимизни ўз қулимиз билан қурамиз. 7-жилд. 1998.
9. Каримов И.А.ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. 9-жилд.Т., 2001.
10. Каримов И. «Ўзбекистон ХХІ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» Т.: Ўзбекистон. – 1997.
11. Имомназаров Муҳаммаджон. Миллий мнаъвиятимиз асослари (ўқув кўлланма) Т. - 2006.
12. М.Имомназаров, М.Лапасов, М.Собирова .Маънавиятшунослик (ўқув кўлланма) Т.2012.
13. Назаров Қиёмиддин.Маънавиятшуносликнинг долзарб масалалари. Т. 2010.
14. Назаров Қ. Қадриятлар фалсафаси. (аксиология).-Т. : 2004.
15. Имомназаров Муҳаммаджон. Саидов Улуғбек. Миллий тараққиётнинг манаъвий – ахлоқий асослари. Т. 2005.
16. Фалсафа:Қомусий луғат.-Т.: «Шарқ».2004.
17. Комилов Н. Тафаккур карвонлари.-Т.: «Маънавият».1994.
18. Гофуров З. «Маънавий юксалиш ва ҳуқуқий баркамоллик» II қисм Тошкент-2007.
19. Очилдиев А. Миллатлараро тотувлик ва барқарорлик.-Т.: «Маънавият».2005 .
20. Разин А.В. Этика. -М.: Академический проект.2003.
21. Юсупов Э. «Инсон камолотининг маънавий асослари». Т., “Университет”,1998,
22. Отамуратов С., Раматов Ж., Хусанов С. «Маънавият асослари» («Маърузалар матни»). Т. 2000.
23. Шайхова Х. Маънавият ва соғлом авлод камолоти.-Т.: Akademiya.2006.
24. Қуронов М. Ижтимоий педагогика..Т:2003.

